

Saksframlegg

Arkivsak-dok. 25/14841-2
Saksbehandler Pål Gitmark Eriksen

Utvalg	Møtedato
Hovedutvalg for næring, kultur og miljø	22.05.2025

Høring av forslag til bevaringsstrategi for bygder og byers kulturmiljø

Fylkeskommunedirektørens forslag til vedtak

Hovedutvalg for næring, kultur og miljø støtter opp under Riksantikvarens forslag til bevaringsstrategi for byer og bygder kulturmiljø.

Hovedutvalget for næring, kultur og miljø ber også Riksantikvaren hensynta de faglige råd og anbefalinger som kommer frem i saksfremlegget.

Vedlegg

Bevaringsstrategi-for-bygder-og-byers-kulturmiljo-horingsutkast

Sammendrag

Bevaringsstrategien skal bidra til felles innsats for byer og bygders kulturmiljø og stimulere til langsiktig og god forvaltning og bruk av kulturmiljøene.

Strategiforslaget er sendt på høring til Agder fylkeskommune med høringsfrist 13. juni 2025. Fylkeskommunedirektøren vurderer strategien som viktig.

Bevaringsstrategien består av tre prioriterte deltema og fire innsatsområder som går på tvers av bevaringsstrategiene. Disse vurderes som viktige og relevante, men det er behov for konkretisering, utdyping og avklaringer.

Saksopplysninger

Agder fylkeskommune har fått forslag til bevaringsstrategi for byer og bygders kulturmiljø på høring med høringsfrist 13. juni 2025.

Riksantikvaren har fått i oppgave fra Klima- og miljødepartementet å utarbeide bevaringsstrategier for kulturmiljøfeltet. Disse skal bidra til å strukturere, samordne og organisere innsats og virkemidler for et representativt utvalg kulturmiljø. Bevaringsstrategiene skal også tilrettelegge for at kulturminner, kulturmiljø og landskap blir bevart og brukt som en ressurs i samfunnsutviklingen. Samlet skal de bidra til å nå følgende nasjonale mål for kulturmiljøforvaltningen, slik de er definert i Melding St. 16 (2019-2020), Nye mål i kulturmiljøpolitikken:

1. Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø
2. Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging
3. Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk

I 2023 utarbeidet Riksantikvaren en overordnet bevaringsstrategi. Det ble også lagt en plan for å utarbeide seks tematiske bevaringsstrategier. Bevaringsstrategien for byer og bygders kulturmiljø er en av disse. De seks tematiske bevaringsstrategiene er:

1. Kystens kulturmiljøer (2024)
2. Landbrukets kulturmiljøer (2024)
3. Sirkulærøkonomi og ombruk
4. Kulturmiljøer i byer og steder
5. Fellesskapenes kulturmiljøer
6. Kulturmiljøer fra næringer og industriens kulturmiljø

Bevaringsstrategien for byer og bygders kulturmiljø skal være et verktøy for en felles innsats, og skal stimulere til langsiktig og god forvaltning og bruk av bygder og byers kulturmiljøene.

Bevaringsstrategien består av tre prioriterte deltema, med en beskrivelse av hva deltemaet innebærer og hvilket utfordringsbilde det står overfor. De tre foreslåtte deltemaene er

Delteta 1: Stedets identitet og særpreg.

Temaet handler om de lengre linjene i bygder og byers identitet og historie. Det kan rette seg mot arkeologiske spor, landskapselement og naturgrunnlag som har vært strukturerende, slik som vannveier og topografi.

Deltema 2: Der vi møtes

Temaet handler om fellesskapenes kulturminner, herunder bygninger, uterom og møteplasser som har hatt sosial og politisk betydning. Temaet angir eksempler på slike bygninger og møteplasser, og understreker verdiene av disse. Dette blir igjen forankret i norsk demokratiutvikling, slik foreninger og lag, trossamfunn og idrettsarenaer har skapt både motkulturer og samlingskulturer.

Deltema 3: Der vi bor

Temaet handler om boligbebyggelsen og de mange boligtypene vi finner i byer og bygder, fra småhus og drabantbyer, med tilhørende haver og grøntanlegg.

Riksantikvaren foreslår videre fire innsatsområder, som inneholder forslag til verktøy og virkemidler for å nå nasjonale mål for kulturmiljøforvaltningen. Innsatsområdene er felles for alle bevaringsstrategier og deres delmål. De fire innsatsområdene er:

1. Bevaring og ombruk
2. Kunnskap og kompetanse
3. Opplevelse og engasjement
4. Urfolk og nasjonale minoriteter

Vurderinger

Fylkeskommunedirektøren stiller seg positiv til initiativet bak strategien, og vurderer at det er gjort gjennomgående gode valg og beskrivelser av tema og tilhørende utfordringer. Strategien har som mål å vise hvordan ulike aktører kan bidra til bevaring og utvikling av bygder og byer. Den skal legge til rette for å ivareta kulturarven gjennom bærekraftig bruk, mangfold og engasjement. Dette er komplekse oppgaver som krever langsiktig arbeid og et mangfold av virkemidler.

Det er positivt at bevaringsstrategien tydelig vektlegger bruk av kulturmiljø som en ressurs i samfunnsutviklingen. Fylkeskommunedirektøren viser til at kulturmiljø bidrar til stedsidentitet, lokal stolthet og eierskap. Dette kan bidra til oppslutning om bevaring og bruk.

Strategien er ambisiøs og favner bredt og legger seg på et generelt nivå. Dette gjør den helhetlig og interessant, men også utfordrende med tanke på konkretisering og praktisk bruk. Det er behov felles begrepsbruk og flere konkrete verktøy for forvaltningen. Om virkemidler heter det for eksempel at «mange virkemidler gir bedre effekt om vi kombinerer dem», men det står lite om hvordan dette skal gjøres.

Byer og bygder er ofte utsatt for raske og store utviklingsprosesser. Raske endringer kan igjen lede til «generasjonsblindhet» og uopprettelig tap av verdier. Et godt eksempel på dette er de mange hagene og grøntområdene som særlig fra 70-tallet har forsvunnet fra byer og bygder. I Agder ser vi typisk økt press mot sentrumskjerner og sjønære deler av by- og bygdemiljø. Hovedutfordringene som knytter seg til dette er høy arealutnyttelse og mangel på tilpassing.

Når det gjelder avsnittet om immateriell kulturarv, vil fylkeskommunedirektøren presisere at dette ikke bare betyr kunnskap om håndverk/hvordan miljøet er bygget, men like mye hvordan bygningsmiljøet blir brukt. Spesielt under deltemaet «Der vi møtes» spiller den immaterielle kulturarven en viktig rolle, siden fellesskapets forsamlingshus har vært fylt med liv og aktivitet.

Merknader til deltemaene:

Fylkeskommunedirektøren mener Riksantikvaren har trukket frem tre relevante deltemaer, og samlet favner de mange av de utfordringene kulturmiljøforvaltningen står overfor i Norge i dag. Under følger en vurdering av Fylkeskommunedirektøren mener fungerer bra og eventuelle forslag til endringer og justeringer.

Deltema 1: Stedets identitet og særpreg.

Fylkeskommunedirektøren synes det er positivt at deltemaet legger vekt på å vise likheter, forskjeller og det spesielle ved hvert enkelt sted. Dette viser stedets naturgitte forhold og hvordan stedet har utviklet seg over tid. Deltema 1 kan derfor fungere som et redskap i den regionale arealforvaltningen.

Arkeologiske spor etter fortidens mennesker kan bety mye for stedets identitet, selv om vi i tid er avskåret fra de faktiske hendelsene de arkeologiske funnene er et resultat av. Det er derfor positivt at deltemaet trekker de lange linjene i utviklingen av et sted. Et konkret eksempel på Agder vil være jernvinneproduksjonen på Hovden hvor naturgitte forhold skapte en storstilt produksjon av jern, som gav grunnlag for rikdom i bygdene rundt. Og hvor de naturgitte forholdene nå gir grunnlag for en annen industri, turismen. Selv om naturen var grunnlaget for folk i forhistorien, er det viktig å understreke at andre faktorer blir viktigere etter hvert (for eksempel religion, sjøfart og handel).

Deltema 2: Der vi møtes

Temaet handler om fellesskapenes kulturminner, og omfatter både bygg, uterom og andre møteplasser. Fylkeskommunedirektøren vurderer at deltemaet setter søkelys på kulturmiljø som har vært viktig for samfunnsutformingen i Norge. Mange av disse kulturmiljøene er i dag under press, og det er derfor en riktig prioritering av Riksantikvaren å løfte fellesskapenes kulturminner som eget deltema.

Temaet er svært aktuelt for Agder. Her finnes også flere kulturhistoriske møteplasser som ikke er nevnt, for eksempel festplasser og byparker. Vi ser også at det er utelatt bygningstyper som har hatt indirekte sosiale og politiske funksjoner, som for eksempel butikk og postkontor. I byene kan avishus og forlagshus være relevante eksempler. Kunnskapsoverføring og opplæring er svært viktig i demokratiutviklingen. Det bør derfor vurderes om skoler og skolebygninger av ulike slag bør omfattes av strategien. Husmorskolene er ett eksempel. Det er viktig å huske at husmorskolene hadde en helt annen stilling da de ble opprettet enn da de ble lagt ned og miskreditert som antifeministiske på 60- og 70-tallet; de hadde kampsaker som likestilling i ekteskapet, stemmerett for kvinner og utdanning innenfor fagområdet flest kvinner arbeidet med, nemlig husstell. Et annet eksempel er de frilynte folkehøgskoler vi finner i bygder, enkelte av høy kulturhistorisk verdi. Disse gjenspeiler ofte lokale initiativ (mållag, foreninger m.fl.) og virkemåter og har vært lokaldemokratisk viktige. Bedehus er også en del av vår kulturarv. Hvert år avvikles bedehus, og mange har allerede stått låste og ute av bruk i flere tiår. En unik kulturhistorie står dermed i fare for å forsvinne. I 1974 ble det redegjort for i 2.621 eksisterende bedehus. Nå vet ingen hvor mange det er igjen, men vi antar at det i Agder finnes noe i nærheten av 500 bedehus. De eldste av dem er fra 3. kvartal av 1800-tallet, mens de yngste bare er noen få år gamle. Bedehusene er gjerne enkle bygninger, ofte nær veier, med storsal og kjøkken.

Når det gjelder uterom, som for eksempel parker og alleer, kan disse være utfordrende å ivareta på grunn av deres utstrekning og tidvis vage grenser. Det er derfor viktig å produsere mer kunnskap om hvordan disse kan ivaretas, hva de tåler av endring og tilpassing og selvsagt hvordan de kan brukes og fungere i et moderne by- og bygde-miljø.

Deltema 3: Der vi bor

Fylkeskommunedirektøren vurderer deltemaet som treffende, og viser til de store endringer som finner sted i tradisjonelle boligområder. Det vurderes også som positivt at det pekes på hustyper helt opp til 70- og 80-tallet.

Strategiforslaget viser til at sporene fra de ulike historiske periodene mange steder er i ferd med å forsvinne helt som følge av for eksempel fortetting eller fraflytting.

Fylkeskommunedirektøren mener det er grunn til å sette spørsmål ved om utfordringer til fortetting og fraflytting skal sidestilles. Erfaringer fra Agder viser at fortetting med høy grad av utnyttelse er den klart største utfordringen. Som et eksempel kan en gjengrodd hage reetableres, men nedbygging av hager og grøntområder er uopprettelig. Dette bør komme bedre frem gjennom hele strategien.

Videre er det positivt at helhetlig arealplanlegging trekkes frem som et viktig verktøy. Det er ikke bare bolighusene som har betydning i et bevaringsverdig kulturmiljø, men helheten i et område. Dette inkluderer landskapet og hagene mellom husene, men også uthus og bakgårdsbygninger. Eldre uthus og bakgårdsbygninger er en bygningstype som gradvis forsvinner mer og mer grunnet våre endrede behov. Dette gjør at vi mister biter av viktige kulturhistoriske spor som forteller noe om eldre levesett, og som setter boligbebyggelsen i en sosialhistorisk kontekst. Bakgårdsbygninger og uthus bidrar også til økt opplevelsesverdi et kulturhistorisk miljø.

Til sist vil fylkeskommunedirektøren spille inn den litt dempede arkitekturen som utviklet seg på slutten av 1950-1960- og 1970-tallet. I forslaget til bevaringsstrategi fremheves drabantbyene fra 60 og 70-tallet, og da spesielt blokkbebyggelse. Fra denne perioden er det også gode eksempler på arkitektur som er tilpasset den eldre småhusbebyggelsen. Man ser gjerne i kulturmiljøer langs kysten at man har de små eldre trehusene langsmed sjøen, mens det i etterkrigstiden ble bygd lave og «dempede» eneboliger, som var tilpasset terreng og det kulturhistoriske miljøet, bak den eldre bebyggelsen. Disse husene står i dag overfor et ganske sterkt rivningspress, fordi de ofte mangler et formelt vern.

Regionplan Agder 2030

Følgende veier til mål i Regionplan Agder 2030 er aktuelle:

- Utvikle modeller for samskaping mellom aktørene innen immateriell kulturarv.
- Styrke samarbeidet med frivillig sektor om kulturminnevern.
- Tilrettelegge kulturelle satsninger og regionens kulturarv for helhetlig attraksjonsutvikling.
- Ivareta landskap, naturmangfold, friluftsområder, landbruksområder, strandsonen og kulturmiljø for fremtidige generasjoner gjennom utvikling, bruk og vern.

Bevaringsstrategiene sier lite om konsekvenser for barn og unge. Formidling og opplevelser av kulturmiljø vektlegges likevel og dette kan være viktig for å øke forståelsen av historie og kulturmiljø blant barn og unge

Økonomiske konsekvenser

Forslaget til bevaringsstrategi har ingen økonomiske konsekvenser.

Konklusjon

Hovedutvalg for næring, kultur og miljø støtter opp under Riksantikvarens forslag til bevaringsstrategi for byer og bygder kulturmiljø.
Hovedutvalget for næring, kultur og miljø ber også Riksantikvaren hensynta de faglige råd og anbefalinger som kommer frem i saksfremlegget.

Kristiansand, 09.05.2025

Tine Sundtoft
Fylkeskommunedirektør

Kristin Tofte Andresen
fylkesdirektør